УДК 342.4(497.11)
DOI: 10.5937/pr91-70121
Оригинални научни рад

Дарко Симовић*
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

ПОЗИТИВНО УСТАВНО ПРАВО У ДЕЛУ ДИМИТРИЈА МАТИЋА

ONLINE FIRST

Сажетак

О Димитрију Матићу, писцу првог уџбеника уставног права у Србији, говори се првенствено у светлости његовог дела *Начела умног државног права*. Сенка тог општег дела уставног права готово да је потпуно засенила књигу *Јавно право Кнежества Србије*, за коју се може рећи да је посебан део, будући да је у том рукопису Матић изложио позитивно уставно право тадашње Србије. За разлику од *Начела умног државног права*, чија је оригиналност унеколико упитна, јер се Матић ослањао на уџбеник немачког професора Хајнриха Цепфла (*Heinrich Zöpfl*), *Јавно право Кнежества Србије* је аутентично дело, које није имало свој непосредан узор. У њему се може сагледати како је Матић разумео опсег јавног права и на који начин је анализирао и тумачио одредбе Устава из 1838. године. Премда је њена намена била уџбеничког карактера, књига *Јавно право Кнежества Србије* надмашује ту основну сврху јер су у њој, на српском језику, објављени и објашњени јавноправни акти којима је одређиван правни положај Србије, почев од осме тачке Букурешког мира из 1812. па све до 1845. године. Из тог основног разлога, *Начела умног државног права* и *Јавно право Кнежества Србије* треба посматрати као једну целину, при чему је посебно важно да се сагледа у којој мери су Матићеве опште идеје о држави и праву дошле до изражаја приликом анализирања тадашњег позитивног уставног права Србије[1].

Кључне речи: Димитрије Матић, устав, јавно право, позитивно право, Кнежевина Србија

* Имејл: darko.simovic@kpu.edu.rs; ORCID: 0000-0002-1867-8157.

[1] Апстракт овог рада представљен је на конференцији „200 година од рођења Димитрија Матића", одржаној 22. и 23. децембра 2021. на Правном факултету Универзитета у Београду (Симовић 2021).

УВОД

Неспорна је чињеница да је Димитрије Матић (1821–1884) писац првог уџбеника уставног права у нас. Међутим, нису сва дела из Матићеве писане заоставштине добила подједнаку пажњу, будући да је приликом истраживања његових списа из сфере јавног права фокус био усмерен претежно на *Начела умног државног права*[2]. То дело општег теоријског карактера готово да је потпуно засенило књигу *Јавно право Књажества Србије*, за коју се може рећи да представља посебан део, јер је у том рукопису Матић изложио позитивно уставно право оновремене Србије (Симовић 2021, 17). За све оне које надахњује и интригира његово дело, *Јавно право Књажества Србије* има несвакидашњи значај, јер за разлику од *Начела умног државног права*, чија је оригиналност унеколико упитна, будући да се Матић, по сопственом признању, значајно ослањао на уџбеник немачког професора Хајнриха Цепфла (*Heinrich Zöpfl*) (Поповић 2008, 40), *Јавно право Књажества Србије* је аутентично дело, које није имало свој непосредан узор. У њему се може сагледати начин на који је Матић разумео опсег јавног права и како је анализирао и тумачио одредбе Устава из 1838. године. Премда је његова намена била уџбеничког карактера[3], књига *Јавно право Књажества Србије* унеколико је значајнија јер су на српском језику објављени и објашњени јавноправни акти којима је одређиван правни положај Србије, почев од осме тачке Букурешког мира из 1812. па све до 1845. године[4] (Симовић 2021, 17). Отуда *Начела умног државног права* и *Јавно право Књажества Србије* треба посматрати као једну целину, при чему је посебно значајно сагледати у којој мери су Матићеве опште идеје о држави и праву дошле до изражаја приликом анализирања тадашњег позитивног уставног права Књажества Србије. У том смислу, излагање које следи биће, у основи, подељено на два дела. У првом делу текста, који има улогу и својеврсне увертире за касније излагање, биће указано на Матићева општа теоријска гледишта о основним појмовима уставног права изложеним у *Начелима умног државног права* и *Кратком прегледу историјског развитка начела права, морала и државе од најстаријих времена до наших дана*. Други део текста посвећен је Матићевој анализи позитивног уставног права.

ONLINE FIRST

[2] Упркос значају који има за развој правне науке у Србији, написана је само једна целовита монографска студија о Димитрију Матићу. Реч је о делу *Димитрије Матић: лик једног правника*, аутора Божидара Марковића из 1977. године (Марковић 1977).

[3] Димитрије Матић је постављен за професора „Отечественог [Државног] права и поступка судејског", то јест Политичке (државне) науке и грађанског права на Лицеју (30. јул 1848) (Милосављевић 2015, 122).

[4] „Матић је грађу за своје дело добио из Кнежеве канцеларије где су се чували преписи тих докумената. Преписе је прикупио Алекса Симић, истакнути уставобранитељски првак, док је био капућехаја у Цариграду 1842/43. године, а Аћим Марковић, секретар Агенције у Цариграду, преписао их је у три рукописне књиге. Симић је један примерак доставио Кнежевој канцеларији, а један задржао за себе" (Поповић 2016, 112).

ОПШТИ ОСВРТ НА МАТИЋЕВО РАЗУМЕВАЊЕ КОНЦЕПТА УСТАВНЕ ДРЖАВЕ

Будући да у *Начелима умног државног права* развија општу теорију државе и права, то дело може бити почетна тачка у разумевању Матићевог концепта уставне државе. Премда хегеловац, Матић је изразито либералних уверења и противник полицијске државе, јер „држава не дугује народу само благостање него још и слободу" (Јовановић 1990, 77). Наиме, из саме чињенице да је државна власт највиша у држави, што је њено основно обележје, не произлази да је она неограничена (Матић 1995, 63). Њен домашај је ограничен самим појмом који подразумева да држава треба да буде правична и законита. Уставна држава јесте ограничена држава, заправо такав начин управљања код кога се народна права признају и остварују посредством народног представништва (Матић 1995, 89). Сам циљ државе одређује њене природне границе. Тамо где се завршава домашај државне власти, тамо почињу народна права. Или обрнуто, тамо где престају народна права, тамо започиње државна власт. Дакле, народна права, или данашњим речником исказано људска права, јесу граница протезања државне власти. При томе, Матић одређује да су народна права она права која грађанима припадају, делом као појединцима, а делом свима према државној власти (Матић 1995, 81).

Матићево теоријско одређење устава није застарело, будући да оно обухвата елементе које има и модеран, савремен појам устава. „Устав је збир свих оних правних начела која важе у којој држави, што се тиче начина владавине и управљања, тј. што се тиче устројства државне власти и народних права и њиховог узајамног односа" (Матић 1995, 87). Међутим, Матић се не зауставља на одређивању материјалног појма устава већ говори и о функцијама које основни закон треба да остварује. „Уставом се слобода појединца, а да не шкоди стварном јединству целине, подиже до највишег права" (Матић 1995, 113). Дакле, Матић развија политички појам устава који почива на идеји конституционализације власти (Симовић и Петров 2018, 19). На тој линији јесте и његово гледиште да се врлина устава особито спознаје онда када држави прети рђава управа, пошто се само уставом може законито предупредити злоупотреба државне власти (Матић 1995, 88). Устав јемчи да ће администрација бити добра, пошто устав рђавој владавини стаје на пут. При томе, Матић указује на релативност врлине сваког устава, јер она зависи од народног карактера, од тога како је народ образован, развијен и уопште од историјских односа појединих народа (Матић 1995, 88). Нема државе без устава, али то истовремено не значи и да је сваки устав добар и целисходан.

С обзиром на то да је *Јавно право Кнежества Србије* била посебна публикација, Матић се и у њој сажето осврнуо на основне појмове уставног права. Уставом се, према Матићу, опредељује политичко биће и живот једног народа, и њиме се наређује како ће се устројити нове власти које народом управљају (Матић 1995, 111). Устав је начело из кога се морају изводити сви други закони и уредбе, он је највиши закон по коме се управљају поступци свих власти, то је она брана пред којом свака злоупотреба треба да пада. Притом,

ONLINE FIRST

наглашава Матић, за постојање устава није нужно да он буде написан на „артији" (Матић 1995, 111), јер су поједине државе имале неписане уставе, који су такође успевали да одрже равнотежу између различитих власти.

Осим поделе на писане и неписане уставе, Матић објашњава поделу устава према доносиоцу. У том смислу, постоје октроисани устави, тј. они који настају вољом владе, и они који су створени заједничком вољом владе и народа (Матић 1995, 112). Дакле, другу категорију устава чине уставни пактови, чији начин доношења симболично указује на процес слабљења владара, услед нужности да устав буде дело компромиса, а не његове једностране воље. Може се запазити да у овој подели недостају устави који су самостално дело народа, као носиоца уставотворне власти. Извесно је да оновремена Србија још увек није била тле на коме би се развијале идеје о народу као самосталном доносиоцу устава. Према томе, у најбољем случају, уставотворна власт јесте заједничко дело владара и народа.

Да је Димитрије Матић био добар познавалац оновремене теорије о државу и праву, сведочи чињеница да је он још средином XIX века релативизовао домашај концепта трихотомије државних функција (Матић 1995, 69). Гледиште чије је основе поставио Аристотел, а које је Шарл Монтескје (*Charles Montesquieu*) развио и прославио, почива на подели државне власти на законодавну, извршну и судску грану власти. Поједностављено исказано, државна власт се остварује на три начина: стварањем права, извршавањем права и решавањем спорова о праву. Ипак, политичка реалност је указивала на постојање државних функција које се не уклапају у те три гране државне власти. Међутим, упозорава Матић, без обзира на гледишта која афирмишу нове гране власти, истовремено нису стварани јасни критеријуми њиховог разликовања. Матић указује на то да су Французи, поименично издвајајући само Бенжамена Констана (*Benjamin Constant*), додали и четврту власт, тзв. краљевску власт (*puvoir royal*), која се разликује од извршне и која је изнад свих осталих власти и влада њима (*puvoir moderateur*) (Матић 1995, 69). Реч је о неутралној власти чији је основни задатак да усклађује рад и одржава равнотежу између активних органа власти, легислативе и егзекутиве (Констан 2000, 25–26). Писао је Матић и о појави још једне, пете власти, тзв. *puvoir representative*, која је подразумевала право владаоца да државу представља и заступа пред другим државама (Матић 1995, 69). Ако се за краљевску модераторну власт може рећи да је имала релативно препознатљиву институционалну логику, остало је нејасно мерило на коме почива та нова репрезентативна власт, које Матић није ни покушао да објасни. С друге стране, Матић упућује на поједине немачке ауторе, који су се кретали у супротном правцу, покушавајући да ограниче број грана државне власти, при чему је било изражено настојање да се теоријски оправда само разлика између законодавне и извршне власти. Међутим, неки аутори су ту основну поделу даље развијали, дробљењем извршне власти на својеврсна пододељења, али је и на том пољу изостајало постојање јасних мерила на основу којих је то чињено. Без обзира на такве трендове у теоријском сагледавању државних функција, Матић је прихватио и изложио дихотомну поделу државне власти на: законодавну и извршну (Матић 1995, 72). Дакле, постоји власт

ONLINE FIRST

која доноси законе и власт која их извршава, при чему је судска власт особен сегмент извршне власти, јер је остваривање судске власти заправо подвођење конкретног правног случаја под закон, по коме се доноси пресуда (Матић 1995, 73–74).

Осим што је указивао на различиту природу појединих грана власти, Матић се осврнуо и на њихов међусобни однос. Наиме, Матић је приметио да је, услед утицаја Локових (*John Locke*) и Монтескјеових идеја, постојало настојање да се државне власти одвоје. Он појашњава да подела власти не нарушава њено јединство, будући да је ту реч само о одвајању органа државне власти (Матић 1995, 74). „Свака грана државног делања, као и код најсавршенијег животног строја (организма), мора, истина, имати свој самостални живот, али ипак мора да буде са целином у савршеној слози" (Матић 1995, 113). Ипак, Матић је далековидо релативизовао значај начела поделе власти, уз објашњење да где год се покушавало да се власти поделе, свуда је само произвело забуну и борбу власти међу собом, па се та борба увек завршавала тиме да је онај који има извршну власт одржавао победу над другим властима и потчињавао их себи (Матић 1995, 74). Дакле, он још тада запажа правилност која одликује и савремене уставне системе – да свака подела власти, па и она која је номинално добро уравнотежена, по правилу води доминацији егзекутиве у пракси. Отуда можемо разумети и Матићево теоријско опредељење за, већ поменуту, дихотомну поделу државне власти.

ПОЗИТИВНО УСТАВНО ПРАВО У *ЈАВНОМ ПРАВУ КЊАЖЕСТВА СРБИЈЕ*

Јавно право Кнажества Србије, према Димитрију Матићу, јесте „особено положително или исторично државно право" (Матић 1851, 1). Да би то одређење било јасније, поменимо да је Матић државно право делио према два критеријума, и то: сагласно његовим изворима и сагласно форми. Према првом мерилу, разликује се опште (филозофско, умно) и посебно (позитивно, историјско) државно право појединих држава (Матић 1995, 30). Док се опште државно право може назвати и природним, будући да је оно збир свих могућих логичних развитака из појма државе, позитивно право обухвата она правила која су написана за поједине народе и која важе вољом законодавца. Када је реч о њиховом међусобном односу, Матић констатује да филозофија, то јест умно или природно право, „хоће да се меша у оно што се ње не тиче", па се тако показује непријатељем позитивног права (Матић 1995, 142; видети Милосављевић 2015, 124). Отуда, умно право треба да буде узор законодавству, јер добар законодавац има задатак да умно и национално право у лепу слогу доведе (Матић 1995, 112; видети Суботић 1992, 61). Позитивно право се у историјском развитку приближава умном и постаје истоветно са њим, „јер светска историја није ништа друго, него развитак умних идеја, постепено подизање позитивног права на умно" (Матић 1995, 142). С друге стране, када је реч о форми и деловању државне

ONLINE FIRST

власти, у оквиру државног права разликује се уставно право од административног права (Матић 1995, 30). Уставно право обухвата сва начела која у држави важе на подручју начина владавине и управљања, док је административно право збир оних правила која се односе на остваривање државне власти, како је то уставним правом одређено. За Матића је, дакле, државно право појам који обједињује уставно и административно право (Поповић 2008, 50).

Српско државно право, према Матићу, обухвата збир свих политичких и правних прописа који се односе на државно стање и који важе у Кнежевини Србији откако је она државом постала (Матић 1851, 1). Будући да оновремена Србија није била независна држава, али је имала потпуну унутрашњу државну самосталност и слободу, Матић уједно указује и на све јавноправне акте којима је одређиван њен правни положај почев од осме тачке Букурешког мира из 1812. па све до 1845. године.

Анализу Устава из 1838. године Матић започиње указивањем на његову правну природу, уз констатацију да је он српском народу подарен и прописан султановим хатишерифом (Матић 1851, 140)[5]. Устав, дакле, није био производ уставотворне власти кнеза и народа. Узрок томе, објашњава Матић, био је унутрашњи раздор и несагласност. Будући да је Србија уживала унутрашњу аутономију, она је могла самостално да донесе свој устав. Матић нескривено жали због те пропуштене прилике, за разлику од 1835. године, када је Србија самостално донела устав. Осим што је изразио жаљење због чињенице да није потрајао, Матић није објаснио разлоге неславне судбине Сретењског устава.

Уследила је сажета анализа уставних одредаба. Стиче се утисак да се Матић непретенциозно кретао кроз уставни текст с претежним настојањем да укаже на материју која је тим актом уређена. Ретко је застајао и детаљније коментарисао поједина уставна решења. Једно од питања коме је посветио више простора јесте анализа структуре државне власти. У свакој држави, ма каква она била, мора постојати законодавна и извршна власт (члан 3) (Матић 1851, 141). Матић констатује да законодавну власт дели кнез са Совјетом, сагласно члановима 10, 11, 12 и 13 Устава, али такође закључује да власт извршавања закона у целости припада само кнезу. Ко има извршну власт, он управља земљом, па се отуда и каже „Правителство" (Матић 1851, 142). Међутим, Матићева констатација није потпуно тачна, будући да је, према уставним решењима, извршна власт такође била подељена између та два органа (Петров, Симовић, и Радојевић 2021, 25).

Појашњавајући природу извршне власти, Матић наводи да њено право да извршава законе и уредбе подразумева да се никоме не може наложити да чини нешто друго од онога

[5] „Да је Србија турски вазал, требало је да стави до знања и дикција Устава од 1838. Тај устав је формулисан у облику султанових наређења и директног обраћања султана кнезу Милошу, па се зато још зове и 'Султански устав'" (Марковић 2017, 328). „И питање ко је прави творац овог устава прекривено је велом недоумица и тајни. По свој прилици, као творац Устава од 1838. не могу се узети ниједан појединац нити једна држава. Од појединаца су за формулацију његових одредаба заслужни поред Аврама Петронијевића још и Нури-ефендија и А. П. Бутењев, а од држава поред Турске и Русија" (Марковић 2017, 328). Поменимо и то да је коначном тексту устава претходило неколико уставних нацрта. О томе видети Кандић 1988, 62–63.

ONLINEFIRST

што закони и уредбе прописују, а такође никоме се не може забранити да не чини оно што закони не забрањују, због чега налози и укази извршне власти морају бити усклађени са законима (Матић 1851, 142). Дакле, Матић указује на нужност остваривања начела законитости и забрану арбитрарног и самовољног поступања извршне власти, јер када су закони добри и целисходни, када се све по њима мери и управља, то је велика благодет за земљу (Матић 1851, 145). Указујући на домашај извршне власти, Матић констатује да закон прописује и излаже дужности за све земаљске житеље, а указом или налогом прописује се начин на који ће се закон остварити (Матић 1851, 143).

Анализирајући прерогативе владара, Матић закључује да је реч о доиста великим властима са „широким пољем великог рада", које му омогућавају да много тога уради за срећу и напредак своје земље (Матић 1851, 143). Када је законодавна власт одвојена од извршне власти, као што је то у уставним државама, појашњава Матић, извршна власт, у недостатку законског решења, може за добробит земље учинити оно што се покаже нужним. Закључује сажето и готово пословично: „Благо оном ко ту велику власт на добро употреби" (Матић 1851, 143).

Законодавну власт деле кнез и Совјет. Отуда, није потпуно прихватљива Матићева теза да је законодавна власт орган воље народне, будући да владар има битну улогу у остваривању те власти. Законодавна власт, сагласно Матићу, има право истраживати средства како ће народ, кога она представља, до свог циља доћи и срећан постати мудрим и добрим законима (Матић 1851, 145). Дакле, задатак законодавца је изразито захтеван и изазован, јер та грана државне власти треба да идентификује шта је истовремено добро, праведно и целисходно за једну земљу. Реч је о узвишеној грани државне власти за чије остваривање је, како поентира Матић, потребно зрелог знања, искуства и честитости (Матић 1851, 145). Као што се код извршне власти захтева јединство, тако је код законодавне власти потребно доста стручног испитивања и размишљања о ствари коју треба уредити. Никада ту није доста глава, будући да више умова боље просуђује, јер законом треба погодити и вољу божју и вољу народну. Сумирајући своје излагање о значају законодавне власти Матић изнова даје једну готово пословичну констатацију која почива на уверењу да закон треба да надживи своје творце и да остане потомству као образац врлине (Матић 1851, 146). Закони су симбол и огледало једног времена. Када читамо законе неког времена и неког народа, можемо судити о том времену и о том народу каквим је духом дисао, поштеним или рђавим. Закони су највећи васпитач народа (Матић 1851, 146). Отуда, према Матићу, Совјет је „преважно надлежетелство" које народ представља и које је његов пуномоћник, уз дужност да испуњава вољу народа. После ових Матићевих речи може се закључити да су то ипак биле превише слободоумне идеје за оно доба и да нису одговарале друштвеној реалности.

Законодавна и извршна власт треба да иду напред спарене добром слогом и узајамним поверењем (Матић 1851, 146). Када једно није добро, не може ни оно друго добро бити, ни добар плод донети, јер једна грана власти доноси законе, а друга треба да их верно

ONLINE FIRST

изврши. И од најбољих закона, остаће само најобичнија „артија" од које народ неће имати никакве користи. Дакле, Матић указује на значај сарадње, равнотеже и хармоније између државних власти.

Када је реч о организацији централних органа власти, Матић поставља питање да ли су попечитељи уједно и совјетници (Матић 1851, 147). С једне стране, будући да је Устав садржао формулацију да ће попечитељи „за време, докле испуњавају своје дужности" заседати у Совјету (члан 16), могло се закључити да попечитељи нису уједно и совјетници, већ важни органи централне државне управе. Међутим, Матић упућује на решење у тачки 5 Устројства централне државне управе[6] из кога је недвосмислено произлазило да су попечитељи чланови Совјета.

Посебну пажњу Матић посвећује члану 17 Устава који одређује да није могуће збацити чланове Совјета без узрока, који се доказује код високе Порте. Како наводи, није могуће прећи преко тог члана без примедбе, јер се садржина тог члана не слаже с правом унутрашње независности кога Србија има (Матић 1851, 147). Каква је то независна државна управа, пита се Матић, која има своје судове, а не може да осуди свог чиновника и да га збаци са свог звања. То решење није целисходно, јер чланове Совјета као представнике народа, с једне стране бира Кнез, а с друге, њима се не може судити, нити могу бити збачени у случају кривице (Матић 1851, 148).

У оквиру Совјета, Устав је предвиђао конституисање ужег тела „централно правленије", које се састојало из четири попечитеља (унутрашњих послова, финансија, правосуђа и спољних послова), при чему је на његовом челу био попечитељ за спољне послове, који је уједно био и кнежев представник (Радојевић 2010, 418). Када је реч о попечитељу за спољне послове, Матић наглашава да домашај његовог рада није пространи, јер су односи са страним државама ограничени, будући да Србија има само унутрашњу државну независност (Матић 1851, 144). Међутим, сагласно члану 5 Устава, предвиђено је да попечитељ спољних послова има управљати односима између Срба и иностраних власти. Анализирајући делокруг рада осталих попечитеља, Матић наводи да попечитељство унутрашњих послова обухвата сва унутрашња земаљска дела, изузев оних који се односе на правосуђе, просвету и финансије (Матић 1851, 148). Матић закључује да је то важно попечитељство чије је поље рада врло пространо, при чему је тај делокруг послова ближе разрађен тачком 14 Устројства централне државне управе на који упућује текст коментара. Матић је такође упутио и на норме које ближе уређују надлежност других попечитеља.

Говорећи о њиховом међусобном односу, Матић уопштено наглашава да није целисходно решење које предвиђа одељеност и отуђеност попечитеља, јер су тако неизбежне ситуације сукоба надлежности. Треба једно попечитељство да зна шта оно друго и у ком духу ради, закључује Матић, а то се постиже њиховим заједничким заседањем ради

[6] Устроение Централнога Правлениа Књажества Србског из 1839. године.

ONLINE FIRST

саветовања и договора, као што се то у пракси и дешава (Матић 1851, 150). О уставном решењу које предвиђа обавезу попечитеља да у марту и априлу сваке године подносе извештаје о раду Совјету (члан 26), Матић афирмативно говори, јер се на тај начин лакше може предупредити свака злоупотреба власти.

Чланове Устава који се односе на људска права Матић назива „светим наредбама", које штите добра, личност и достојанство становника Србије, при чему нико не може бити гоњен или осуђен док га надлежни суд не прогласи кривим (Матић 1851, 150). Матић апострофира значај забране „гнусне и неправедне" казне конфискације утврђене чланом 28 Устава, јер су се том казном кажњавали и они који нису криви. Наиме, због онога што је отац скривио, када су му добра конфискована, страдају и деца, која се потом излажу невољи и оскудици. Отуда значај члана 29 Устава који предвиђа да деца и сродници кривца не одговарају за кривицу својих родитеља, нити могу за њих кажњени бити. То су „велика, човечна и праведна начела" која су одликовала напредне уставе тога доба, закључује Матић (Матић 1851, 151).

У погледу организације судске власти, Матић упућује на члан 30 Устава, који опредељује три врсте судова у Србији: сеоске (*примирителне*) судове састављене од кметова, 17 окружних судова и апелациони суд. Матић се није задржао на уставним одредбама, већ напомиње да су од времена доношења Устава установљена још два нова суда у Србији: варошки Београдски Указом од 10. октобра 1841. и Врховни суд од 9. септембра 1846. године. Приликом анализе уставних одредаба о судовима, Матић истовремено упућује и на законске одредбе којима се они ближе уређују (Матић 1851, 151–152).

Матић указује на одређене дилеме у вези са домашајем члана 40 Устава који се односи на забрану чланова сеоских судова да буду чланови осталих судова. Заправо, нејасно је да ли је то решење предвиђено да исте судије не би биле у сеоским и у осталим, вишим судовима, или због тога што се није хтело да кметови постану чланови виших судова, јер они немају способности за то (Матић 1851, 152–153). С једне стране, не може се претпоставити да ће онај исти кмет, који је као примирителни судија у некој парници судио, баш у том истом спорном предмету као члан вишег суда судити, док с друге стране, није оправдано ни друго гледиште, будући да су скоро све судије виших судова управо из кметова произашле. Матић закључује да таква пракса треба да престане када „приспе отечествена младеж", која студира права и која ће бити спремна за обављање и судијске функције у вишим судовима (Матић 1851, 153).

Сагласно Матићу, треба похвалити уставну одредбу која предвиђа да се на упражњена места у судовима узимају они који су већ испуњавали дужности у судовима (члан 41). Наиме, није целисходно, писао је Матић, да за судије буду постављени они који су по другим струкама служили, те отуда нису редовно ни учили законе, због чега и не могу имати способности за тако узвишени позив као што је судијски. Јер, када свако у оној

ONLINE FIRST

струци остане, у којој је почео служити, чак и ако је није у школи учио, временом ће он колико-толико постати способан у тој струци (Матић 1851, 153).

Премда Уставом није била зајемчена сталност судијске функције у данашњем значењу те речи, Матић је указао на значај тог института. Када судија зна да не може произвољно по нечијој вољи бити збачен са свога звања, ако је поштен човек и своје дужности разуме, може стално бити у честитости да само правду као највећу светињу изриче, не марећи да ли ће се то некоме допасти или не (Матић 1851, 154). Мада констатује да вешти зликовци на месту судија могу „доста покора и неправде чинити", Матић истиче „праведно начело" предвиђено чланом 42 Устава које јемчи да судија не може бити збачен услед претпостављене повреде своје дужности, док му кривица не буде по законима доказана пред судом (Матић 1851, 154).

Матић застаје да би разјаснио домашај члана 43 Устава, будући да је постојала дилема о односу уставне и законске одредбе (Матић 1851, 154–156). С једне стране, Устав је предвиђао да свештеници и чиновници не могу бити осуђени на телесну казну, док је Казнителни закон за поаре и крађе из 1847. године предвидео да се за поједина кривична дела свако, без изузетка, има казнити смртном казном, што се односило и на чиновнике и свештенике. Сагласно мишљењу Совјета, да је уставодавац хтео да привилегује чиновнике и свештенике, и на том пољу, то би било изричито наведено. Имајући у виду да је Устав препустио законодавној власти да одлучује о смртној казни, онда сваки Србин без разлике треба да буде подложан тој казни.

Чланом 49 Устава укинут је кулук сваке врсте. Матић додаје да треба знати и то да без добрих друмова и путева трговина не може напредовати, а без трговине и радиности ниједна држава не може цветати (Матић 1851, 158). Ко други може, пита се Матић, тако велики и важан посао грађења друмова свршити, ако не цео народ за чију корист се то и ради. За тако велика дела потребан је рад целог народа. Будући да Србија треба да напредује, њени житељи не треба да жале труда да се тако важан посао, без одлагања, оствари.

Матић указује на значај права на пензију чиновника (члан 53). Осим што упућује на уредбе којима је ближе уређено то право, Матић афирмише постојање права на пензију, јер оно охрабрује чиновнике да се у народним пословима не штеде ни труда којима се здравље троши (Матић 1851, 159).

Устав предвиђа дужност плаћања пореза (члан 60). Матић то оправдава речима да свако ко ужива права и слободе свог отечества, по мери тога треба и терете да сноси. Ниједна држава не може опстати без нужних средстава за своје издржавање и зато никоме, ко своју земљу воли, не треба да је тешко да плаћа оно што му је утврђено као пореска обавеза. Ко више има, праведно је да више и плаћа, при чему је битно да је порез праведно разрезан, закључује Матић (Матић 1851, 160).

ОНЛИНЕ ФИЛ

Завршавајући своје дело, Матић наглашава да је укратко пропратио примедбама чланове устава, при чему је с радошћу признао праведне и целисходне одредбе, али је исто тако примећивао и оно што није целисходно (Матић 1851, 161). Матић, напослетку, изражава наду да ће изостати осуда за оно што је изрекао, јер о тако важној ствари мора се говорити искрено и истинито. Занимљива је Јовановићева опаска да је Матић заправо добио прилику да као противник полицијског државног уређења, које је одликовало оновремену Србију, на предавањима и у својим уџбеницима, које је „прегледала и одобрила школска комисија" и који су штампани о државном трошку, износи нападе на „постојеће стање" (Јовановић 1990, 79). Разуме се, таква апсурдна ситуација није била одржива, па је Матић после три године уклоњен из професуре, тако да његов суптилно изражен апел за поштовање слободе говора и критичког мишљења није услишен[7].

ЗАКЉУЧАК

За разлику од домета у општој теорији државе и права, први је утисак да је Матићев теоријски допринос у сфери позитивног уставног права релативно скроман. Такав епилог, једним делом, објашњава Матићев лични афинитет, који је душом био филозоф, а тек по друштвеној потреби правник (Стојковић 1972, 113–114)[8]. Међутим, и оновремене друштвене околности нису погодовале развитку науке позитивног уставног права. Поповићевом речју, Матић је дао примат општем и развио је течај умног државног права као својеврстан увод у позитивно право, због тадашњих прилика – вазалног положаја Србије и неразвијености њеног државног права (Поповић 2008, 49).

Квантитативно изражено, од укупно 161 странице текста *Јавног права Кнежества Србије*, анализи уставних одредби посвећено је око 20 страница. Притом, реч је, по правилу, о сажетом упућивању на садржину уставних норми. Матић је ретко био опширнији приликом анализе, а још ређе критичан према тадашњим уставним решењима. Како је забележено у нашој литератури, начела „умног државног права" нису послужила за експлицитну критику „положителног" Турског устава (Суботић 1992, 67). „Тон Матићев је благ, оптимистичан, скоро идиличан, тон старе сентименталне Немачке, у којој се учио; по

[7] Због „кварења младежи", Димитрије Матић је заједно са својим колегама К. Цукићем и Ђ. Ценићем, одлуком Владе, уклоњен с катедре и 1851. године премештен у државну администрацију (Суботић 1992, 56). Томе је допринела политичка радикализација Матићевих ђака који су, попут Јеврема Грујића, тврдили да „народ наш данас нити је спољашње, нити унутрашње слободан" (Суботић 2001, 49). Матић, опијен либералним идејама, сматрао је да узорно може бити само оно државно уређење у коме су поступци владе изложени суду јавности (Павловић 2008, 75).

[8] Верујући да је „живот у идеји најслађи", Матић је сањао о томе да „седне у учитељску столицу у милом Србству како би се наш народ најбоље до праве истине, коју права филозофија даје, довео" (Матић 1974, 84).

ONLINE FIRST

њему, народна влада изгледа добронамерна и до безазлености безопасна" (Јовановић 1990, 77).

Када се износе те оцене, треба имати у виду да је Матићево јавно право пионирски подухват, који је написан за конкретне потребе, као уџбеничко штиво. Ипак, Јовановићевом речју, то није био прост уџбеник, већ је то било једно од дела које означава почетке научне књижевности код нас (Јовановић 1990, 73). Такође, релативно скроман допринос у изучавању позитивног уставног права може се оправдати оновременим околностима које су Матића приморале да непрестано шири поље научног интересовања и да буде својеврсни ренесансни дух у сфери правних наука Србије средином XIX века. Наиме, Матић је, за потребе наставе, у изразито кратком временском оквиру, написао четири уџбеника (1850–1851) и то у годинама које су далеко од пуне зрелости за бављење научно-истраживачким радом. Тај, силом прилика наметнут, широк опсег његовог рада, неминовно је подразумевао да ће на неким пољима остати претежно дескриптиван и површан. За оновремену Србију једино је такав Матић могао бити користан и благотворан. Међутим, премда личност на којој су нам тада могле позавидети и државе са унеколико снажнијом правном културом и традицијом, Матић је био превише либералан да би наставио с професорском каријером. Те речи уједно наговештавају и одговор на питање да ли су Матићева правничка знања и либералне политичке идеје доприносиле усмеравању свакодневног уставноправног и политичког живота Србије. Одговор је, нажалост, негативан будући да је, под окриљем снажних конзервативних и ауторитарних стега, Србија изразито опрезно прихватала модерне обрасце управљања који су долазили са Запада (Popović 2021, 152).

Будући лишен могућности да развија и унапређује своје уџбеничке списе, његово дело треба посматрати превасходно у друштвеном миљеу у коме је настало. Клонећи се било каквих крупних, глорификујућих речи, Матићево разумевање уставног права заслужује објективну и то свеобухватну анализу. Не треба занемаривати његов допринос анализи позитивног уставног права, ма колико он био скромнији у односу на његове домете у *Начелима умног државног права*, јер *Јавно право Књажества Србије* представља почетну, референтну тачку у изучавању те гране права у Срба.

ONLINE FIRST

РЕФЕРЕНЦЕ

Јовановић, Слободан. 1990. *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858)*. Београд: БИГЗ.

Кандић, Љубица. 1988. „Устав од 1838. године". У *Устави кнежевине и краљевине Србије 1835–1903*, ур. Миодраг Јовичић, 61–68. Београд: Српска академија наука и уметности.

Констан, Бенжамен. 2000. *Принципи политике и други списи*. Београд: Завод за уџбенике.

Марковић, Божидар. 1977. *Димитрије Матић: лик једног правника*. Београд: Српска академија наука и уметности.

Марковић, Ратко. 2017. *Са уставне осматрачнице*. Београд: ЈП Службени гласник, Досије студио.

Матић, Димитрије. 1995. *Начела умног државног права, Кратки преглед историјског развитка начела права, морала и државе од најстаријих времена до наших дана*, Београд: Службени лист СРЈ.

Матић, Димитрије. 1974. *Ђачки дневник, 1845–1848*. Београд: Универзитетска библиотека.

Матић, Димитрије. 1851. *Јавно право Књажества Србије*. Београд: У Књажества Србскогъ Кньигопечатньи.

Милосављевић, Борис. 2015. „Димитрије Матић. Наводни прелаз са хегеловства на натурализам". *Theoria* 58 (1): 103–151.

Павловић, Марко. 2008. *Правна европеизација Србије 1804–1914*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

Петров, Владан, Дарко Симовић, и Мијодраг Радојевић. 2021. *Српски устави*. Београд: Службени гласник.

Popović, Dragoljub. 2021. *Constitutional History of Serbia*. Paderborn: Brill Deutschland GmbH.

Поповић, Драгољуб. 2008. *Скице правничких портрета*, Београд: Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Београду, Службени гласник.

Поповић, Радомир. 2016. „Букурешки мир, кнез Милош и аутономија Србије". У *Српска револуција и обнова државности Србије: двеста година од Другог српског устанка*, ур. Срђан Рудић и Лела Павловић, 111–127. Београд: Историјски институт Београд, Међуопштински историјски архив Чачак.

Радојевић, Мијодраг. 2010. „Устав Кнежевине Србије од 1838. године (Турски устав)". *Политичка ревија* 24 (2): 411–426.

Симовић, Дарко, и Владан Петров. 2018. *Уставно право*. Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.

Симовић, Дарко. 2021. „Позитивно уставно право у делу Димитрија Матића". У *200 година од рођења Димитрија Матића*, ур. Нина Кршљанин, 17. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

ONLINE FIRST

Стојковић, Андрија. 1972. *Развитак философије у Срба*. Београд: Слово љубве.

Суботић, Милан. 2001. „Либерална мисао Димитрија Матића". У *Либерална мисао у Србији*, ур. Јовица Тркуља и Драгољуб Поповић, 45–61. Београд: Центар за унапређивање правних студија.

Суботић, Милан. 1992. *Срицање слободе – студије о почецима либералне политичке мисли у Србији XIX века*. Ниш: Градина.

ONLINE FIRST

Darko Simović[*]

University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade

POSITIVE CONSTITUTIONAL LAW IN THE WORK OF DIMITRIJE MATIC

Resume

As the first author of a textbook on Constitutional law in Serbia, Dimitrije Matic is most often cited for his work, *Principles of Rational State Law*. This generalized work on constitutional law almost completely overshadowed the publication *Public Law of the Principality of Serbia*, for which it could be said was a specific part, seeing as it is the work in which Matic set forth the positive constitutional law of Serbia of that period. Contrary to *the principles of Rational State Law,* whose originality is somewhat questionable because Matic had relied on the textbook of German Professor Heinrich Zöpfl, *Public Law of the Principality of Serbia* is an authentic work that did not have a sample to be modeled on. It clearly frames Matic's understanding of the scope of public law and the way he analyzed and interpreted the provisions of the Serbian 1838 Constitution. Although it was his intent for the publication to be of textbook character, the book *Public Law of the Principality of Serbia* surpasses its initial purpose. It included full texts of public law acts and their interpretation in the Serbian language, which established the legal status of Serbia, starting with the eighth clause of the Treaty of Bucharest from 1812 and all the way to 1845. For that basic reason, the works *The Public Law of the Principality of Serbia* and *Principles of Rational State Law* should be observed as one whole, whereby it is particularly significant to see to what extent the general ideas of Dimitrije Matic regarding the states and law have been emphasized in the analysis of the positive constitutional law of Serbia of that time.

Keywords: Dimitrije Matić, Constitution, Public Law, Positive Law, Principality of Serbia

ONLINE FIRST

[*] E-mail: darko.simovic@kpu.edu.rs; ORCID: 0000-0002-1867-8157.

**Овај рад је примљен 16. августа 2026. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. октобра 2026. године.